

KICHIK VA O'RTA BIZNES SUBYEKTLARIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINI BAHOLASH VA TANLASH USULLARI

Eshmatov Davron Abduvaxobovich

Namandan Davlat Pedagogika Universiteti

Intellektual fanlar va axborot texnologiyalari

kafedrası katta o'qituvchisi (PhD)

email: davron.eshmatov.87@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20151233>

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot kichik va o'rta biznes subyektlarida investitsiya loyihalarini baholash va tanlashning nazariy hamda amaliy masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Investitsiya dasturlari samaradorligini ikki bosqichli baholash konsepsiyasi taklif etilgan: birinchi bosqichda loyihaning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi, ikkinchi bosqichda moliyalashtirish sxemasi asosida ishtirokchilar samaradorligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari kichik va o'rta biznes subyektlarida investitsion qarorlar qabul qilish sifatini oshirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: investitsiya loyihasi, kichik va o'rta biznes, samaradorlikni baholash, moliyalashtirish sxemasi, byudjet samaradorligi, ijtimoiy samaradorlik, kapital qo'yilmalar, hayot sikli, diskontlash, investitsion muhit.

АННОТАЦИЯ

Данное исследование посвящено теоретическим и практическим вопросам оценки и отбора инвестиционных проектов в субъектах малого и среднего бизнеса. Предложена двухэтапная концепция оценки эффективности инвестиционных программ: на первом этапе определяется экономическая и социальная эффективность проекта, на втором — эффективность участников на основе выбранной схемы финансирования. Результаты исследования имеют практическое значение для повышения качества инвестиционных решений в субъектах малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: инвестиционный проект, малый и средний бизнес, оценка эффективности, схема финансирования, бюджетная эффективность, социальная эффективность, капитальные вложения, жизненный цикл, дисконтирование, инвестиционная среда.

ABSTRACT

This study examines the theoretical and practical aspects of evaluating and selecting investment projects in small and medium-sized enterprises. A two-stage concept for assessing investment programme efficiency is proposed: the first stage determines the economic and social effectiveness of the project, while the second stage identifies participant effectiveness based on the selected financing scheme. The findings are of practical significance for improving the quality of investment decision-making in small and medium-sized enterprises.

Keywords: investment project, small and medium business, performance evaluation, financing scheme, budget efficiency, social effectiveness, capital investment, life cycle, discounting, investment environment.

Kichik va o'rta biznes subyektlarining ishlab chiqarish, moliyaviy va investitsiya faoliyati samaradorligiga investitsiyalarning ta'sirini tahlil qilish pirovard natijada amalga

oshirilayotgan investitsiya loyihalarining mahsulot tannarxini pasaytirishga ta'siri darajasini aniqlashi kerak. Bu borada, mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish va mahsulot rentabelligini oshirish va daromad hamda foydani oshirish hisobiga korxonaning moliyaviy holatini yaxshilash bo'yicha; mulk va kiritilayotgan investitsiya rentabelligini o'shirish to'g'risida o'ylash lozim. Shu bilan birga, tahlil davomida amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalarining butun korxonaning ishlab chiqarish, moliyaviy va investitsiya faoliyati samaradorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning o'zgarishiga ta'sirining umumiy ko'lami tendentsiyalarini aniqlash muhim ahamiyatga ega [1].

Tadqiqot ishida investitsiya loyihasining samaradorligini baholash uchun asos sifatida kichik va o'rta biznes subyektlarida investitsiya dasturlari (ID) samaradorligini baholashning turli jihatlarini ajratib ko'rsatishning quyidagi konsepsiyasini joriy etish va qo'llash taklif etiladi (1-rasm).

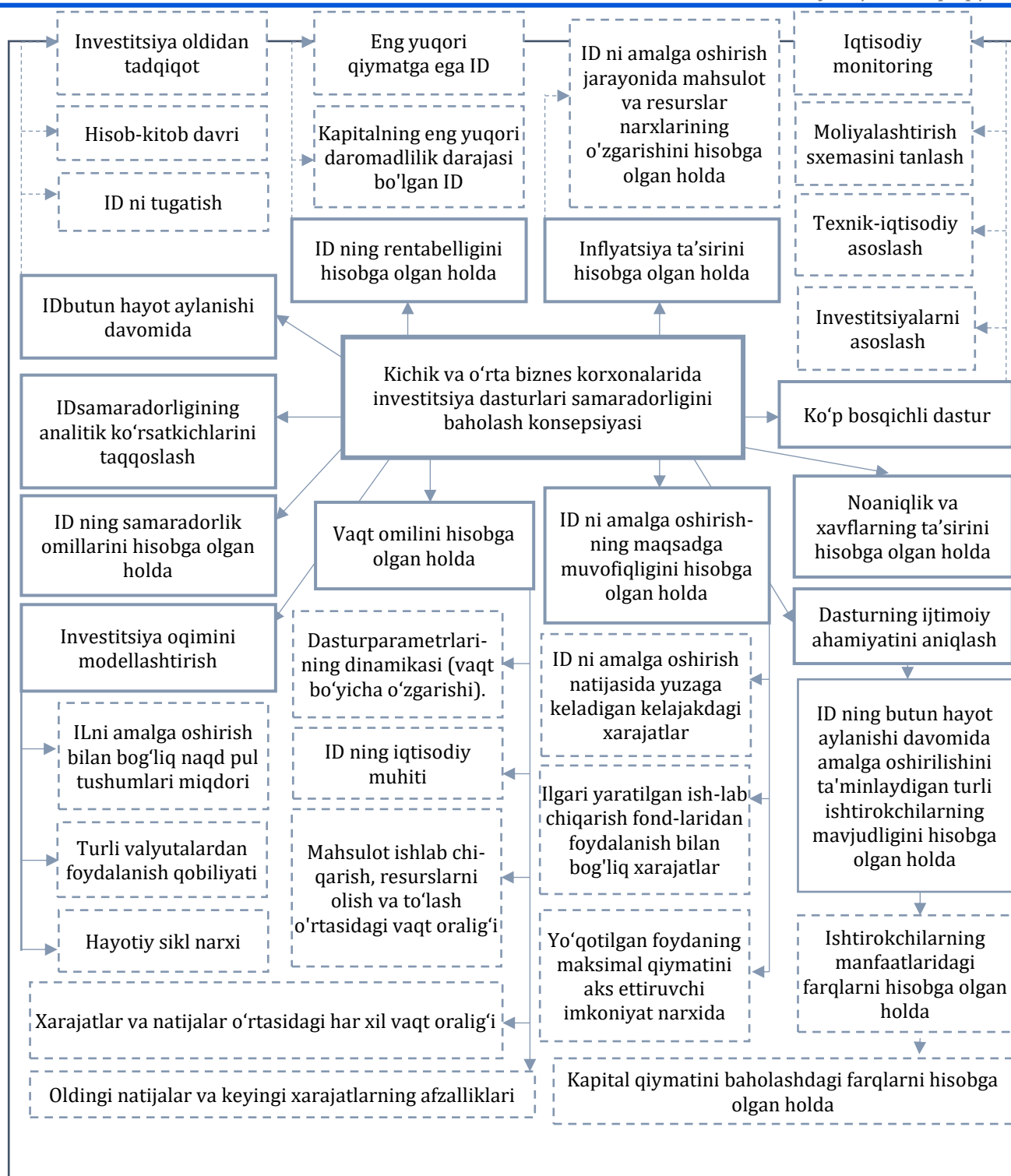
Tadqiqot natijalariga ko'ra investitsiya loyihalari samaradorligini ikki bosqichda baholashni taklif qiladi. Birinchi bosqichda umumiy loyihaning iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlari mahalliy loyihalar bo'yicha (faqat ularning samaradorligi baholanadi; ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalar bo'yicha birinchi navbatda ularning ijtimoiy samaradorligi baholanadi), keyin esa iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari hisoblanadi [2]. Ta'kidlash joizki, qoniqarsiz ijtimoiy samaradorlik bilan investitsiya loyihasini amalga oshirish tavsiya etilmaydi.

Agar ijtimoiy ahamiyatga molik investitsiya loyihasining iqtisodiy samaradorligi hisob-kitoblarga nisbatan yetarli bo'lmasa, muallif uni qo'llab-quvvatlashning turli shakllari imkoniyatlarini ko'rib chiqishni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi, bu esa investitsiya loyihasining iqtisodiy samaradorligini maqbul darajaga ko'tarish imkonini beradi.

Bunday shakllardan biri, masalan, mablag'lar bepul taqdim etilganda subsidiyalar: turli darajadagi byudjetlardan ajratmalar, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armalaridan ajratmalar, mulkchilikning barcha shaklidagi tashkilotlar va jismoniy shaxslarning xayriya badallari, shu jumladan xalqaro tashkilotlar. Shu bilan birga, byudjetdan kreditlar talab qilinadigan, aniq va qulay shartlarda: foizsiz kreditlar yoki past yillik foiz stavkasida kredit resurslari berilishi mumkin. Agar moliyalashtirish manbalari allaqachon ma'lum bo'lsa, ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholashni e'tiborsiz qoldirish mumkin.

Investitsion loyiha samaradorligini baholashning ikkinchi bosqichi moliyalashtirish sxemasi tanlanganidan keyin amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda ishtirokchilarning tarkibi aniqlanadi, amalga oshirish imkoniyatlari va ularning har biri bo'yicha loyiha ishtirokchisining samaradorligi aniqlanadi (alohida korxonalar, aktsiyadorlarning investitsiya loyihasida ishtirok etish samaradorligi, byudjet, hududiy tarmoq samaradorligi) [3].

Investitsiya loyihasining samaradorligini butun hisob-kitob davri (hayot tsikli) davomida baholash taklif etiladi, bu mablag'larni dastlabki investitsiya qilishdan to uning tugatilishigacha bo'lgan vaqt oralig'ini o'z ichiga oladi, bu foydali natija olishni to'xtatish va uskunani demontaj qilishda aks etadi.

1-rasm. Kichik va o'rta biznes subyektlarida investitsiya dasturlari samaradorligini baholash kontsepsiyasi

Hisoblash davrining boshlanishi investitsiya loyihasining samaradorligini hisoblash topshirig'ida, masalan, ilmiy-tadqiqot va loyiha-konstruktorlik ishlariga investitsiya kiritish boshlangan sanada belgilanishi taklif etiladi.

Shunday qilib, investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy amalga oshirilishini ta'minlash, ya'ni faoliyatning barcha turlaridan kelib tushgan mablag'larning umumiy miqdori tegishli chiqimlar miqdoriga teng yoki undan ko'p bo'lgan alohida faoliyat turlaridan shunday moliyalashtirish tuzilmasini ta'minlash uchun uni moliyalashtirishning

tegishli sxemasi tanlanadi. Shunday qilib, yuqoridagilarni umumlashtirib, investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda quyidagi ko'rsatkichlarni ajratib ko'rsatish kerak: loyihani amalga oshirish xarajatlari va natijalarini aks ettiruvchi va investitsiya loyihalarini amalga oshirish oqibatlarini va ularning natijalarini markaziy, mintaqaviy va mahalliy byudjetlarda aks ettiruvchi byudjet samaradorligini hisobga oladigan iqtisodiy samaradorlik [4].

Shuni ta'kidlash kerakki, operatsion va investitsiya faoliyatining umumiy moliyaviy natijasi kapital qo'yilmalar bilan investitsiya loyihasidan foydalanishning butun davri davomida olingan operatsion daromadlarni yoki investitsiya faoliyatining umumiy natijasi bilan aniqlanishi kerak. Bunday jamlama asosida operatsion va investitsiya faoliyatidan olingan sof daromadni aniqlash mumkin.

Joriy va doimiy xarajatlarni solishtirishning yana bir usuli mavjud bo'lib, u mahsulotni (ishlarni, xizmatlarni) sotishdan tushgan tushumlar, shu jumladan asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar va investitsiya loyihasini amalga oshirish davrida takrorlanmaydigan faoliyatdan olingan daromadlarning bir qismi bilan investitsiya loyihasidan foydalanishning butun davri uchun joriy va takrorlanmaydigan xarajatlar yig'indisi o'rtasidagi farqni aniqlashdan iborat [5]. Investitsion xarajatlar korxonalar, yuqori turuvchi tuzilmalar yoki davlat tomonidan foyda va boshqa ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik natijalarni olish maqsadida amalga oshiriladi.

Kapital qo'yilmalar boshlanishining birinchi yili, yangi texnologiyani ishlab chiqish va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalangan holda loyihalash darajasiga erishishdan oldingi yil yoki ilgirdan foydali foydalanishning oxirgi yili [6]. Sanoat korxonalarining kapital qo'yilmalarini hisoblash metodologiyasi bo'yicha yuqoridagi tavsiyalar turli omillar va ayniqsa, vaqt omilining samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'sirini o'z vaqtida prognoz qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida" O'RQ-598-son 2019-yil 25-dekabrgi Qonuni. // www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining "Chet el investitsiyalari to'g'risida" gi 1998-yil 30-apreldagi Ne 609-1-sonli Qonuni.
3. И. С. Светуных, С. Г. Светуных. (2015). "Методы социально-экономического прогнозирования. Том 1. Теория и методология". pp. 292-305
4. Chnar Abdullah Rashid Efficiency of Financial Ratios Analysis for Evaluating Companies' Liquidity March 2018 International Journal of Social Sciences and Educational Studies 4(2520-0968 (4)) DOI:10.23918/ijsses.v4i4p110
5. Ronald E. Miller & Peter D. Blair (2022) — Input-Output Analysis: Foundations and Extensions pp. 122-131.
6. Математические модели коллективных решений: монография / О.А. Жуковская, Л.С. Файнзильберг. – Киев: Образование Украины. 2018. – 160 с.